



ДЕТИЊСТВО CHILDHOOD

Часопис о књижевности за децу
Година XLVI, број 1,
пролеће 2020.

Издавач:

Међународни асистент књижевности за децу

ЗМАЈЕВЕ ДЕЧЈЕ ИГРЕ

Нова Сад, Змај Јована 26Н

Тел. (021) 66-11-266, 66-13-648

E-mail: zdfgrn@gmail.com

www.zmajevodeckjeigre.org.rs

За издавача:

Душан Марковић, директорка

Главни и одговорни уредници:

Др Зорана Олгаћ (бројеви 1 и 2)

Др Снежана Шаранчић Чућура (бројеви 3 и 4)

Уреднички одбор:

Др Владислава Гордић Петковић

Др Тања Грчић

Др Ina, Justyna Dencso-Tyubiszak

Др. sc. Dragica Dragun

Др. sc. Tibomir Engler

Ph. D. Euzene Y. Evans

Др Ивана Никитов Петковић

Др Анастас Јован

Мр Маријана Караковић

Др Ана Кичић

Др. sc. Andrijana Koc-Lajman

Др Веселина Костић

Др Јелена Панаћ Марин

Др. sc. Sanja Rokić

Др Игор Саксић

Др Тања Тротић

Др. sc. Marijana Hamerlak

Др Валентина Хамоваћ

Секретарица редакције:

Ивана Марјан Немац

САДРЖАЈ:

О континуитетима и дисконтинуитетима (Уводник)	3
On continuities and discontinuities (Editorial)	5

ТЕМАТ: КЊИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦУ У ПОСТЈУГОСЛОВЕНОМ КОНТЕКСТУ – КОНТИНУИТЕТИ И ДИСКОНТИНУИТЕТИ (I)

САВРЕМЕНИ ЧИТАОЦИ И (ПО)ЈУГОСЛОВЕНСКИ КАНОН

Marijana A. Hamerlak, Pluralni diskontinuiteti: jugoslavenska dječja književnost, porici osnovnoškolske lektire i hrvatski kontekst	9
Светлана Е. Томић, Старе и нове могућности тумачења живота и рада Ивана Брлић Мажуранић у настави српског језика и књижевности	17
Саша Т. Огњеновић, Ексклузивни класици и македонска читалачка репликација	29
Јелена П. Великић Мокан, Шта деца траже и проналазе у књижевности данас: читалачка интересована предшколске деце и деце млађега школског узраста	35

ЕКСЛУСЛОВЕНСКИ КЛАСИЦИ У ДАНАШЊЕМ ДОБУ

Бислана Т. Петровић, Перица (и Јована) од „Шареног дела“ „Златне књиге“ до <i>Komne da izumemo od sveta</i>	48
Kristina S. Riman, Iva D. Idek Promjene u modnim stilovima i njihove refleksije na opise odjeće u hrvatskim dječjim romanima	58
Berislav F. Majkut, Dječji romani <i>Šešogovi</i> (1976, 1987, i 1989) Nevoja Hitrec i suprotstavljanje vrijednostima komunističkog sustava	68

ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКЕ ТЕМЕ: РАТ И НЕГОВА ПРОТИВТЕЖА

Magdalena E. Slavica, Sindrom višezječnosti u hrvatskim dječjim romanima o domovinskom ratu	81
Dragica A. Dragun, Receptura ratne tematike u dječjoj književnosti	90
Ивана С. Немања Поповић, Уметност као противтежа рату у роману <i>Лето кад сам научила да летим</i> Јеленке Петровић и <i>Свијетле мислине</i> Весне Алексић	97

ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКЕ ТЕМЕ: НАЦИОНАЛНИ И ХИБРИДНИ ИДЕНТИТЕТИ

Владислава С. Гордић Петковић, У другом лицу мноштво: интеграција различитости и идеолошки оквири одрастања у постјугословенском контексту	110
Предраг М. Јанковић, Однос локалног и националног у етноразличити Лубице Бадића	120
Саша Д. Уко, Проблем националног и религиозног идентитета у Милош роману о симпатичној Зорице Кубуровић	127
Наташа И. Реброва, Постјугословенске антологије поезије за децу у Босни и Херцеговини	135
Eva Kowolik, Interkulturalna postjugoslavenska omladinska književnost: roman <i>Putovanje zaročeno od kraja</i> Zalmira Bebevića	142
Милутина Б. Буричиновић, Руска књижевност за децу	152

ПОСТЈУГОСЛОВЕНСКЕ ТЕМЕ: ИНТЕГРАЦИЈА РАЗЛИЧИТОСТИ

Јованка Д. Денковић, За една мисава инклузија преку књижевности за деца и младе	165
Олга Ј. Великић Брашно, Марија И. Савић, Инклузија – једна од највећих реформи у постјугословенском образовном систему: инклузивност школе <i>Мале Тото</i>	175

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нова Сад

821-93(05)

ДЕТИЊСТВО : часопис о књижевности за децу / главни и одговорни уредници: Зорана Олгаћ и Снежана Шаранчић Чућура. – Год. 1, бр. 1 (1975) – Нова Сад : Змајеве децје игре, 1975. – 23 стр.

Тромесечно

ISSN 0350-5286

COBISS.SR-ID 9948418

Рецензенти:

Др. sc. Станислава Ђурић
Др. sc. Невена Ђурић
Проф. др Владислава Гордић Петковић
Др Тања Грчић
Проф. др Сунчица Денчић
Др. sc. Tibomir Engler
Др Ивана Никитов Петковић
Проф. др Слађана Јанковић
Др Предраг Јанковић
Проф. др Александар Јовановић
Др. sc. Svetlana Kolerić
Проф. др Јованка Костић
Др. phil. Eva Kowolik-Wittenberg
Др Јелена Марковић Бабић
Др. sc. Mirjana Palić Kodrić
Др. sc. Драгана Петрић
Др. sc. Marijana Hamerlak
Др Тања Тротић
Др. sc. Marijana Hamerlak
Проф. др Валентина Хамоваћ
Проф. др Зорана Олгаћ
Проф. др Снежана Шаранчић Чућура

Лекториса и коректориса:
Мр Маријана Караковић

Литературно објасновање:
Наташа Шаранчић

Саоп:
Ласер студио, Нова Сад

Штампа:
ZACK, Петроварадин

Часопис излази тромесечно

Цена овог броја: 400,00 динара

Рачун Змајевих децјих игара
340-11006551-47

Овај број часописа су финансирали:
Управа за културу Града Новог Сада
Покрајински секретаријат за културу, јавно информисање и односе са верским заједницама

UREĐIVAČKI ODBOR ČASOPISA „DETINJSTVO“

dr **Vladislava Gordić Petković**, redovni profesor Filozofskog fakulteta Univerziteta u Novom Sadu

dr **Tamara Grujić**, profesor strukovnih studija na Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Kikindi

dr hab. **Justyna Deszcz-Tryhubczak**, profesor nadzwyczajny, Instytut Filologii Angielskiej, Uniwersytet Wrocławski, Polska

dr. sc. **Dragica Dragun**, vanredni profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Republika Hrvatska

dr. sc. **Tihomir Engler**, docent Filozofskog fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Republika Hrvatska

Ph.D. **Eugene Y. Evasco**, Associate Professor, Department of Filipino and Philippine Literature, College of Arts and Letters, University of the Philippines-Diliman, Manila, Philippines

dr **Ivana Ignjatov Popović**, profesor strukovnih studija na Visokoj školi strukovnih studija za obrazovanje vaspitača u Novom Sadu

dr **Vanessa Joosen**, Hoofddocent Engelstalige literatuur en Jeugdliteratuur, Universiteit Antwerpen, België

mr **Mirjana Karanović**, viši stručni saradnik u Matici srpskoj u Novom Sadu

dr **Anna Kérchy**, Associate Professor at the English Department of the University of Szeged, Hungary

dr. sc. **Andrijana Kos-Lajtman**, vanredni professor Učiteljskog fakulteta (odeljenje u Čakovcu) Univerziteta u Zagrebu, Republika Hrvatska

dr **Weronika Kostecka**, adiunkt, Zakład Literatury Popularnej, Dziecięcej i Młodzieżowej, Instytut Literatury Polskiej, Warszawa, Polska

dr **Jelena Panić Maraš**, vanredni profesor Učiteljskog fakulteta u Beogradu

dr. sc. **Sanja Roić**, redovni profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, Republika Hrvatska

dr. **Igor Saksida**, redovni profesor Pedagoškog fakulteta Univerziteta u Ljubljani, Republika Slovenija

dr **Tijana Tropin**, naučni saradnik Instituta za književnost i umetnost u Beogradu

dr. sc. **Marijana Hameršak**, viša znanstvena suradnica Instituta za etnologiju i folkloristiku u Zagrebu Republika Hrvatska

dr **Valentina Hamović**, vanredni profesor Učiteljskog fakulteta u Beogradu

Оригинални научни рад
UDC 821.163.3-93.09
Примљено 5. 1. 2020.
Прихваћено 20. 3. 2020.



Јованка Д. ДЕНКОВА*
Универзитет „Гоце Делчев“, Штип
Филолошки факултет
Република Северна Македонија

ЗА ЕДНА МОЖНА ИНКЛУЗИЈА ПРЕКУ КНИЖЕВНОСТА ЗА ДЕЦА

САЖЕТАК: Во оваа статија се осврнуваме кон една тема во книжевноста за млади – темата на немоќните, децата со посебни потреби, деца со тешки или неизлечиви болести. Оваа тема во книжевноста за деца и млади долго време беше избегнувана, а сè уште ѝ се пристапува со голема доза на претпазливост или некаков страв. Тоа резултира, да има многу малку дела со оваа тематика, а и таму каде што се присутни, авторите на оваа тематика ѝ пристапуваат на начин во кој не се отсликува вистинската состојба.

Предмет на нашето истражување ќе биде македонската книжевност за деца и млади, и накратко ќе се обидеме да ја прикажеме моменталната состојба. Ќе се обидеме да истражимо кои се начините кои ги користат писателите за деца, за да им ја приближат оваа литература на младите читатели, за да се овозможи успешна инклузија на децата во општеството.

Клучни зборови: книжевност за деца, болест, пречки во развој, недостаток, инклузија.

1. ВОВЕД

Книгите се еден вид на огледало за децата во кое тие гледаат ликови кои изгледаат како нив, ги имаат истите чувства и искуства. Книгите, исто така, служат како прозорци низ кои децата учат за светот, гледајќи го низ прозорците низ нивното моментално опкружување и притоа се запознаваат со ликови и настани кои се во нивната околина, но и пошироко во целиот свет (Blaska 2004). Ограниченото присуство на лица со недостаток/пречка/болест во литературата за деца укажува на потребата за повеќе приказни кои ги претставуваат различностите во општеството, што вклучува и лица со различни способности. Додека повеќето книги со ликови со посебни потреби се публикувани во скоро време, процентот сè уште е многу мал кога ќе се спореди со вкупниот број на книги за деца објавени на годишно ниво (Blaska 1996).

2. СОСТОЈБАТА ВО МАКЕДОНСКАТА КНИЖЕВНОСТ ЗА ДЕЦА И МЛАДИ

И покрај тоа што бележи подолг развој, во современата македонска книжевност за деца, сè уште е незначителен бројот на книги во кои се среќаваат ликови на деца со некаков физички или ментален недостаток, пречки во развој, болест и сл. Од пронајдените дела, во оваа фаза издвоивме неколку.

Најпрвин, ќе се осврнем на добропознатиот роман „Белото циганче“ од Видое Подгорец (Подгорец 1984), во кој се среќаваме со ликот на слепото момче Рапуш, содругар на главниот лик Таруно во нивните секојдневни игри. Но, иако Таруно и Насиха лесно и брзо се вживуваат во тие детски игри, Рапуш секогаш останува настрана и во неговиот лик авторот вградил извесна доза на сериозност. Тоа е највидливо, во кризни ситуации, кога Рапуш молчаливо ги слуша случувањата околу него, па дава откако Таруно или Насиха ќе го побараат тоа од него: „А добрите и храбрите секогаш ја постигнуваат својата цел во животот, зашто за неа се борат истрајно и чесно“ (Подгорец 1984: 30). Тоа евидентно говори за почитта која ја имаат кон него, заради неговото сериозно држење. Рапуш е дете кое насекаде го гледаме со неговата „цигулка“, виолината од која не се дели и на која често знае да засвири, најчесто некоја тажна мелодија: „О, Рапуш, да видиш само каква прекрасна месечина изгрева над гумната!...Место одговор, слепото дете тешко се издиши како градите да му ги натискаше некоја огромна тежина. Потоа попала околу себе и ја дофати цигулката.... Рапуш си ја намести цигулката на рамото, нежно си го допре лицето до нејзината испукана, веќе излижана кора и уште понежно го повлече гудалото по жиците.... Ми се чинеше дека од таа стара цигулка, како од некој волшебен бунар, извираа сè понови и понови звучни бранови. Понекогаш тие ми се присторуваа како бели, снежно бели птици, кои го оставиле своето скришно гнездо и сега тивко лебдат над нашите глави“ (Подгорец 1984: 60-61). Сепак, Таруно на моменти чувствува извесна nelaгодност во присуство на Рапуш: „Никогаш не знаев како да разговарам со тоа слепо дете. Поточно: не умеев. Употребуваше некои необични, несекојдневни зборови, со кои често ги збунуваше и возрасните“ (Подгорец 1984: 6). До последниот момент на разделбата, по смртта на баба Мулон, го чувствува како брат: „А ти беше мојот единствен брат и ќе останеш тоа докрај. До видување, Рапуш!“ (Подгорец 1984: 132). Нежната природа на Рапуш и лошите и непостојани услови за живот, го нагризуваат и онака нежното здравје на Рапуш. По неколкугодишно скитање по студените друмови, Рапуш почнува да кашла и не престанува сè до трагичниот крај.

Писателот Видое Подгорец има напишано и една поема со наслов „Жеравите на Сасаки“ (Подгорец 1972), која би можела да се вклучи во овој избор на дела од македонски автори во кои се прикажани ликови на деца, болни од тешки/неизлечиви болести, со некој физички недостаток и сл. За што станува збор во гореспоменатата поема? Имено, авторот актуелизира една тема, темата за бомбардирањето на Хирошима и ужасните последици од тоа бомбардирање. Интересен за споменување е фактот дека поемата е напишана според вистински настан и вистински лик. Во поемата пред нас се лелее ликот на дванаесетгодишното девојче Садако Сасаки, кое во 1955 година, како последица од радијацијата се разболела од леукемија. Авторот Подгорец го гради ликот на Сасаки врз база на вистинскиот настан. Имено, во јапонската култура и традиција, посебно место има жеравот. Тој претставува симбол на среќа, праведност, грижливост, чистота, верност, побожност, длабока благодарност, убавина и љубов. Неговите преселнички летови укажуваат на големата издржливост, па порано неговите крилја биле користени како амајлија за заштита на патниците од преголем замор. Исто така, жеравот претставува симбол за долговечноста и бесмртноста. Петнаесет видови од овие убави долгоноги птици ги населуваат сите континенти освен Јужна Америка и Антарктикот. Сепак, највеличествен е јапонскиот, висок речиси еден и пол метар, со распон на крилјата од 1,8 метри и црвена „круна“. Во јапонската традиција, покрај змејот и желката, жеравот е мистично, свето суштество. Се појавува во уметноста и фолклорот. Исто така претставува симбол и на верноста. Според едно јапонско народно предание, за време на животот кој трае и неколку десетлетија, жеравот му е верен само на својот партнер, иако науката подоцна потврди дека тој сепак променува неколку.¹ По Втората светска војна, хартиените жерави станаа симбол за надежта во мирот низ незаборавната приказна за Садако Сасаки. Девојката боледувала од леукемија, како последица од атомската бомба фрлена на Хирошима. Понесена од легендата дека ако направи 1000 хартиени жерави според оригами техниката, ќе оздрави, Садако решила да свитка илјада хартиени жерави со надеж дека на тој начин ќе си обезбеди здравје и среќа, а на светот ќе му донесе вечен мир. Смртта ја затекна при бројката од 664. Останатите недоправени жерави ги направиле нејзините пријатели – децата од целиот свет. Садако починала и била погребана со венец од 1000 хартиени жерави, во знак на почит кон нејзината мечта. Нејзините пријатели, во Паркот на мирот во Хирошима, направиле гранитна статуа на која е прикажана Сасаки со протегната рака од која излетува птица - жерав. Пред да

¹ Оригами молитва за Јапонија, Ј. Каваја, <https://okno.mk/node/10614> , пристапено на 27.11.2019

почине, Сасаки напишале едно хаику: „Ќе напишам мир на твоите крилја и ти ќе полеташ околу светот, за да не умираат децата на таков начин“.² Праќањето хартиени жерави во меморијалниот центар во Хирошима стана традиција и симбол на желбата на Јапонија да се ослободи светот од нуклеарното оружје. Садако доби свој споменик во Паркот на мирот во Хирошима, на кој е претставена како држи жерав. Од целиот свет таму секојдневно пристигнуваат илјадници хартиени птици. За што подолго да им одолеат на временските услови, околу нив се подигнати заштитни настрешници.

Во поемата на Подгорец, го гледаме седумгодишното болување на девојчето Сасаки, ќерка на сиромашен рибар и макотрпното лечење со зрачење, но и бескрајната тага по детството кое тажно проаѓа: „Сасаки лежи. Сасаки нејќе да јаде./ Копнее само за детска безгрижна игра/врз златен песок/покрај бескрајните јапонски сончеви/води.“ и во една таква состојба на безнадежност, Сасаки сонила сон: „Девојче, ти ќе оздравееш,/ти пак ќе играш и пееш,/сонцето пак ќе те мами,/ветрето пак ќе те гали,/морето пак ќе ти дарува/безбрежно синило благо/под зраци златести, врели,/само ќе треба да направиш/илјада жерави бели!...И кога задниот жерав ќе биде готов,/оној што иде по бројот/девет и девет и девет-/ќе станеш ти од својата асура/или од својот кревет!“ (Подгорец 1972: 63). Чудесниот сон ѝ дарува непозната сила, за цела година живот за исполнување на животнospасувачката мисија. Иако вистинскиот настан завршува трагично по животот на Сасаки, Подгорец, во функција на оптимистичко-виталистичкиот карактер на книжевноста за деца, го потенцира универзалниот хуманистички однос на децата од целиот свет, кои секојдневно ѝ испраќаат хартиени жерави на Сасаки: „Илјада деца од цел свет/праќаа жерави безброј,/праќаа лете и зима,/адреса:/Хирошима/Улица на рибарите,/монтажни бараки,/за болната Сасаки“ (64). Како потврда за тоа е и крајот на поемата, која авторот ја завршува со прашање исполнето со надежни тонови: „Во топла свездена вечер,/кога по небото сино/жерави ќе се јават,/ зар не помислуваш тогаш,/малечок другар:/-Сасаки е жива,/Сасаки е жива и здрава!?“ (Подгорец 1972: 64)

Во романот „Необично дете“ (1976) од Стале Попов авторот го сместил дејството во почетокот на дваесеттиот век, а пред нас се појавува ликот на детето Неделко-Делјо, на кое како од раѓањето да му е предодредена несреќна судбина на отфрлено дете. Имено, Делјо се раѓа со шест прста на едната нога, и тоа не би било толку трагично колку што кога ја губи мајка си на самиот ден на своето раѓање. Всушност, целиот чин на

² http://www.budnaera.com/2011-01/2011-03-19_04_ev-ma.html#ixzz66VXXHnKi, преземено на 28.11.2019

раѓањето му е необичен-се раѓа со нозете нанапред, среде ужасно невреме: „Во таа и таква проклета ноќ на пат за белиот свет тргна идниот човек... И токму кога пукна најсилната грмотевица – среде полноќ, една жена спиште со последни сили. Под неа заплака новодојдениот човек – машко дете. И се роди, пустото, со нозете напред; и со нишан: со шест прсти на десната нога. По два дни мајката умре.“(Попов 1976: 10). Подоцна, при крштевањето, се помочува во крштелницата. Од суверен страв, третирајќи го неговото раѓање како лош предзнак, попот заборава и да го мироса. Огорченоста на татко му заради загубата на саканата, ќе го одведе дотаму да го довери Делјо на чување на една Циганка-доилка. Но, и таму се пројавува неговиот необичен карактер, изразен во неговата преголема лакомост. И, пак ќе биде одбиен од хранителската дојка, наводно заради неговиот недостаток, шестиот прст, кој укажува на демонски карактер: „Ѓаволско е ова дете, ѓаволско! Не го гледаш? Со шест прсти на ногата. Лока како смок од градава и не остава за Џафера наш. И не само што му го пие млекото, ами му го пие и здравјето“ (Попов 1976: 15). Во меѓувреме татко му се одлучува на брак со вдовицата Јана, но таа не се согласува да го прими Делја. И пак Делјо е оставен на непознатоста на судбината. Оставен на неа, на неумоливоста на случајот што е прикажан со една анегдотска гротеска, Делјо наоѓа свој покровител во лицето на еден добродушен овчар. И детето израснува задоено со козјо млеко. И сè повеќе се одликува со живост, која на крај ќе го погуби стариот овчар и по игра на судбината, отфрлениот син пак ќе се врати кај татка си. Таму, ќе најде на отпорот на маќеата која принудена да го прими, ќе го малтретира на секаков можен начин. И овде ќе се пројави малиот бунтар, која за секое нанесено насилство врз него, ќе почне да се одмаздува врз нејзините деца. Низ сиот понатамошен живот, Делјо отворено ќе ја демонстрира својата нетолеранција кон насилството, од било каков вид, и врз него, но и врз неговиот народ. Иако на крај ќе загине токму од раката на насилниците, до крај е воден од чувството за неподнесување на сите неправди. Овде имаме пример на дете кое заради својот физички недостаток, или поточно физичка несовршеност, според мерилата на другите луѓе, цел живот ќе биде осуден на отфрлување, одбојност и насилство. Таквото насилничко однесување кон него, кај него раѓа не само бунтовност, туку и желба за одмазда.

Романот „Јавачот на божилак“ од Горјан Петревски (2013) исто така третира една тема која ретко се среќава во македонската книжевност за деца и млади. Во него е насликан животот на девојчето Божана, од мајка ѝ наречена и Цутинка во тек на извесен период, додека го чека моментот на заминување на операција, затоа што Божана е во инвалидска количка. Целокупната судбина на Божана е трагична: нејзиниот татко

загинал во сообраќајка, уште таа неродена, по што останале со мајка ѝ да се грижат една за друга. Но, животот им приредил уште една непријатност. Од раѓањето се покажува дека Божана не може да оди. Скромната работа како библиотекарка, на мајката не ѝ овозможува доволно средства за лекување во странство. Иако постојано се провлекува оваа желба низ нивните секојдневни разговори, сепак и обете се свесни дека сумата им е недостижна без некаква помош. Иако ситуацијата не ѝ е нималку розова, Божана често знае да се пошегува на своја сметка, на сметка на својата болест, па дури и да фантазира: „Од раѓање сум моторизирана. И возам лудо!“ (Петревски 2013: 8); „Иако не сум исклучок, сепак, на овој свет сум дојдена со благослов – уште од раѓање, што се вели, да бидам во инвалидска количка. А со помош на нејзините тркала јурам низ животот и не само тоа. Понекогаш си замислувам дека овој подвижен стол има крилја и дека еден ден ќе можам со него да се вивнам во воздухот“ (Петревски 2013: 12). Иако не се жали на својата состојба, честопати таа ќе почувствува тага, па затоа знае да сочувствува и да се поистовети со заробената птица од страна на Петар, на кого ќе му ја подари и својата играчка како услов за ослободување на птицата: „Девојчето не може да се измами од она што го чувствува зашто и самата е повеќе тажна. Нозете ѝ се преслаби за палавост и растрчување. Затоа и знае колку е бескрајна тагата, никој подобро не го разбира тоа од неа“ (Петревски 2013: 19). Причината за нејзината тага е неподвижноста, за која таа колку што си ја обвинува судбината, толку ја обвинува човековата негрижа за околината и нејзиното константно загадување. И овде, пред нас искрснува фактот дека Божана живее во градот на ѓемициите – Велес, каде воедно се наоѓа и најголемиот загадувач – топилницата, која таа ја именува како „Чудовиштето!“. Живеејќи среде тој свој круг во кој мноштво светли моменти знаат да ѝ донесат и најдобрата другарка од исламска вероисповест – Ханка, баба ѝ Пелагија, со своите мудро-религиозни пораки, дедо ѝ, сепак, најдобра врска има со својата мајка – Стефанија. Тие двете заедно, се две уметнички души кои кореспондираат на едно повисоко духовно рамниште, но и обете ја затскриваат таа своја нотка. Мајката, некогашната своја желба да стане писателка, ја преточила во тајно пишување на еден вид дневник за својата ќерка. Всушност, нејзините записи за Божана-Џутинка, се вметнат микротекст, вметнати „приказни во приказната“. Такви се записите за заробената птица, за скршениот прозорец, путот на Џутинка, далечна пријателка, сеќавања за родендените на Божана, расказот за дивите малини, итн. Од друга страна, пак, и Џутинка е креативен творечки дух, па и таа слика преубави слики, но и тајно од мајка си – пишува. Нејзиниот ракопис-дневник/споменар со наслов „Јавачот на божилак“ ги содржи нејзините мечти, колку замислени толку вистински

разговори со нејзиниот „принц“ или јавачот на божилак, со кого разговорите се длабоко мисловни. Јавачот на божилак за Божана претставува бегство до реалноста, патување во еден фантастичен свет во кој таа може и да чекори, да лета: „Затоа и самата живеам и разговарам со мојот принц и прифаќам улога на принцеза. А сонувам далечни планини верувајќи дека ќе можам да се искачам на нивните врвови. Тоа значи верувам во себе!“ (Петревски 2013: 78). Романот на Петревски не ги остава желбите на Цутинка неисполнети, па акцијата на собирање средства преку продажба на нејзините слики на интернет (организирано од нејзината другарка Ханка) ќе вроди со плод. Имено од Германија ќе им пристигне глас на наши иселеници, страдалници од истата мака како и Цутинка, со огромна желба да помогнат. И се случува невозможното: Цутинка заминува на операција во Франкфурт која завршува успешно. Но, се случува и друго чудо. Во Франкфурт, Божана го среќава дотогаш имагинарниот принц – јавачот на божилак во ликот на момчето Сеп, чија мајка е нивниот главен поддржувач на тоа патување.

Романот „Зелениот хороскоп“ од Томе Богдановски (2010) е модерен реалистичен адолесцентски роман, кој исто така, припаѓа на т.н. “teen sick-lit”. Како “Sick-lit” се дефинираат романите кои зборуваат за комплексни прашања поврзани со смртта и некоја болест, како ракот, нарушувања во исхраната, депресијата и многу други важни прашања важни за модерното општество. Необичната приказна е раскажана во трето лице, од сезнаечкиот наратор, кој може да ги чита мислите и на двата главни ликови. А тие се, двајца тинејџери, и обајцата болни од тешки болести. Анета е болна од сида, која ја добила од својата мајка, која починала од истата болест. Во романот не се дава одговор на очигледното прашање на секој љубопитен читател „Како се заразила Анета или мајка ѝ од ХИВ“, но на крај на краиштата, тоа и не е толку важно. Тоа не е круцијалното прашање во овој труд, туку да го проучиме односот на адолесцентите кои се заболени од тешки или неизлечливи болести, односот на околината кон нив, нивните внатрешни чувства, како што е чувството на очај, депресија, безнадежност, па дури и помисла на самоубиство. Анета ќе мора да го напушти школувањето, а со тоа ќе се почувствува осамена, напуштена и отфрлена од сите: „Оттогаш сите ме заборавија, ме избегнуваат. Никој не сака со мене да комуницира, дури ниту преку телефон. Се плашат да не ги заразам. Чунки сидата се пренесува преку телефонските жици! (Богдановски 2010: 47-48). Единствената разонода ѝ е слушањето класична музика, а во моменти на досада, по случаен избор, врти на телефон и си разговара со луѓето, се разбира доколку сакаат да разговараат. Преку употребата на телефонот, таа се обидува да оствари контакт со луѓето од надворешниот свет, и тоа е нејзиниот обид да го контролира она што и

останува од животот. Во овие романи, болеста е реална: таа го затвора, ја изолира младата жртва или возрасните кои сеповрзани со младиот протагонист, па така, и болните, и нивните пријатели и фамилии, мора да се соочат со смртта. Па така, на прво место стојат романите за пријателството и семејните врски (Truе). Кога во училиштето се слушнало за нејзината болест, Анета го прекинала школувањето, а со тек на време престанале и контактите со пријателите и преку телефон, како да се плашеле дека ќе се заразат и со телефонски разговор, со што авторот алудира на неинформираноста на нашето општество за оваа болест: „А животот? Што е животот? Догорува ли? Многу прашања ја измачуваа Анета Алек, додека автоматски ги менуваше активностите по својот непишан распоред на часовите. Од оној ден кога во училиштето и врапчињата веќе знаеја дека таа е со ХИВ позитив, Анета Алек престана да го посетува училиштето. Дојде онаа изолација со грдиот свет. А што беше погрдо? Она што ја опкружуваше или она што ѝ се случуваше во последните денови од училиштето? (Богдановски 2010: 8). Телефонот е, за неа, како што вели „нејзината папочна врска со светот“ (Богдановски 2010: 9). И така, деновите ѝ поминуваат дома, во нејзината зелена соба, со нејзиниот зелен хороскоп, кој е многу оптимистичен, симболично алудирајќи на животот кој го означува зелената боја како симбол на раѓање, обнова, нов живот...³: „Мартине, зелената боја го симболизира раѓањето, а тоа е животот. Хороскопот го претскажува животот. Барај ја врската меѓу хороскопот и животот! (Богдановски, 2010: 39)“. Хороскопот на Анета, е извор на надеж(ја предвидува иднината, која Мартин, сепак, ја има), особено зашто е зелен, а внатрешната порака на зелената боја за прифаќањето, зборува за желбата на двајцата млади да бидат прифатени од општеството, а не да бидат изолирани, затворени, оттурнати... При еден случаен избор на телефонски број од именикот, ќе ѝ се јави Мартин, момче, адолесцент, кој е исто така болен од тешка болест, некој вид на парализа заради која е во инвалидска количка, и скоро сосема неподвижен. Тој живее со својата мајка, а татко му ги напуштил уште кога бил мал. Неговите денови минуваат во исчекување да се соберат финансиските средства, потребни за операцијата во Хјустон. Секојдневно се сеќава на деновите кога играл кошарка и бил многу надежен, но со првите знаци на болеста, морал да прекине, откако и другите почнале да ја забележуваат неговата слабост. Од тој ден, и тој ќе се изолира дома, како и Анета. Но, не престанува да сонува. Сонува еден ден, пак да може да игра кошарка. Анета пишува и поезија, од

³ <http://www.simboli.rs/simbolika-boja/>, преземено на 19.01.2016

која една песна ќе му прочита и на Мартин. Песната исто така ја одразува нејзината внатрешна состојба на жал по животот кој секојдневно се топи, што е особено евидентно во стихот „Па толку сум млада“ (Богдановски, 2010: 20). При првите моменти од разговорот со Анета, тој често е нервозен, нетрпелив кон неа, па дури и груб, но кога ќе види дека ја повредил кога таа се расплакува, ќе се разнежни и ќе продолжи да води навидум бесмислени разговори. Неговиот навидум нечувствителен однос кон неа, воопшто не е мотивиран од некаква нетрпеливост кон Анета. Напротив, со забавно-бесмислените разговори, таа му го одвлекува вниманието од непријатните мисли (Denkova 2016).

Во романот „Инакво лице“ од Васе Манчев (1988) се среќава погрден израз мотивиран од вродениот нагрден изглед налицето на главниот јунак: „Ќе те убијам, куче краставо! Неблагодарно копице, семе на ѓаволот, со лице на злото!“ (59) (Манчев 1988). Во овој роман омразата на луѓето е мотивирана од нагрденото од природата лице на главниот јунак, што укажува дека луѓето скоро секогаш имаат предрасуди кон она што е поинакво. Близок до овој роман е расказот „Навреда“ од Јован Стрезовски (збирката раскази „Прва љубов“), каде се среќаваме со навредлив збор упатен заради телесен недостаток: „Зарем си се врзал со таа куцка...?“ (86) (Стрезовски 1992).

За крај на оваа анализа ќе ја споменеме збирката раскази за деца „Ајви“ од Ана Цветаноска (2019), наменета за децата од училишната возраст, во кој е прикажан ликот на девојчето Деки. Деки е девојче со физички недостаток, поточно таа е мала по раст за својата возраст. Заради тоа често е исмевана, дискриминирана и стигматизирана од своите соученици (Мијаковска 2019): „Деки беше малечка. По години и по раст. Болеста која ја придружуваше уште од нејзиното раѓање го спречуваше нејзиниот нормален физички развој. Поради тоа децата од улицата ја задеваа и ја нарекуваа Палешка, како малото девојче од приказните“ (Цветаноска 2019: 11). Заради тоа, нејзините родители, како роденденски подарок ѝ купуваат мало кученце, раса пинч - Ајви. Ајви е синоним, метафора за децата, сака да прави сè што прават децата, но не знае како, не може, па знае да направи и беља. Некогаш ја опоменуваат, ја потскаруваат, но и ја поучуваат. Иако изгледа како кученцето да е во преден план, и во центарот на писателовото внимание, сепак малата Ајви цело време е во позадина, како еден вид секојдневен декор во животот на малото девојче Деки. Преку неколку, навидум нафрлени информанти, преку растењето на Ајви, читателот, всушност, ја следи здравствената состојба на Деки и развојот на болеста. Авторот умешно нè води низ веселите авантури на Ајви, која

неосетно станува милениче не само на конкретното семејство, туку и на децата од улицата, во нивните снежни игри, во паркот, на одмор, итн. Ајви станува терапевтско средство на Деки, преку кое таа подзаборава на својата болест, која постепено исчезнува и Деки почнува да расте согласно со нејзината возраст. Ајви претставува и моќно средство за социјализација на Деки со останатите деца, зашто преку љубовта кон малиот пинч ги зближува децата и ја приближува Деки кон нив, па таа ќе биде примена како нивни рамноправен другар. Тоа е најевидентно кон крајот на романот, во сцената кога Деки ја носи Ајви во училиште и им ја претставува на своите другари: „Ова милениче ме научи на многу важни работи во животот. Ајви ми влеа радост, самоувереност. Ми покажа како да ги прифаќам и како да ги речавам некои непредвидливи ситуации. Ајви ме научи на љубов и пријателство. На пожртвуваност и почит спрема луѓето, природата, инсектите и другите животинчиња. Ајви е мојот херој и спасител. Ајви веруваше во мене и не ми се смееше на мојот низок раст, зашто таа знае како малите нешта да ги направи големи...“ (Цветаноска 2019: 80). Навистина, голема е пораката на овој неголем роман. А таа се крие во општочовечкиот и универзален хуманизам со кој се проткаени постапките и зборовите на јунаците, за значењето на меѓусебното почитување на различностите. Ајви прераснува во амблем на детската потреба за љубов, грижа, внимание и среќа...Низ детски игри со миленичето се разливаат шарените бои на виножитото од различности“ (Мијаковска 2019). Бројни автори го потврдуваат позитивното влијание на животните врз когнитивниот, социјалниот и емоционалниот развој на децата, особено на децата со одредени здравствени проблеми. Присуството на животните во животот на овие деца може да придонесе за развивање на нивните социјални вештини, кои во иднина ќе им помогнат за развој на нивната самоверба и верба дека ќе успеат да се реализираат како рамноправни членови на општеството (Tielsch Goddard 2015: 4.)

ЗАКЛУЧОК

Во направениот преглед на книжевни дела од современата македонска книжевност за деца и млади, мошне евидентни се неколку заклучоци:

1. Бројот на книжевни дела во кои како тема може да се сретне болест или физички недостаток на дете/млад човек – е незначително мал;

2. Писателите кои се зафаќаат да пишуваат за оваа проблематика, свесни за нејзината сензитивност, мошне внимателно ѝ пристапуваат, па дури и како да ја избегнуваат;
3. Се минимализира описот на состојбата на ликовите, како и односот на другите кон нив.

Навистина, ретки се делата од типот на „Јавачот на божилак“, „Зелениот хороскоп“, „Ајви“, во кои авторите отворено се осврнуваат и на психолошката состојба на засегнатите млади луѓе.

За среќа, застапеноста и употребата на ликови со одредени здравствени проблеми или пречки во развојот, еволуираше со тек на времето. Класичните приказни за деца, како оние на браќата Грим, портретираат ликови на деформирани вештерки, цуциља, цинови и други ликови со физички разлики кои функционираат како метафори за внатрешните квалитети на овие ликови. Најчесто, овие карактеристики беа поврзувани со извесни негативни, па дури и зли тенденции. Одредени класични приказни портретираат ликови со недостатоци кои симболично го претставуваат она што е добро, љубезно и сакано во светот. Но, денес ова е недозволиво и се очекува во современата литература, ликовите со болести или некаков недостаток, да бидат активно интегрирани во општеството, да ги почувствуваат и искушат односите со ликови без недостаок/болест и да имаат можност да делуваат или да имаат избор. Затоа, карактеризацијата на ликовите во современата литература за деца, треба да биде позитивна и реалистична (Taylor, Prater 2005). Оттука, сосема оправдано е укажувањето на професионалци дека многу важно за децата е да учат за болестите или пречките во развојот преку наставните курикулуми и со тек на времето кога децата ќе имаат можност да комуницираат или да бидат во исто одделение/клас со некој кој е со болест/пречка/недостаток, да имаат некакви предзнаења и разбирање (Blaska 2004). Blaska, која изведува дури и десет критериуми според кои треба да се раководат писателите кои пишуваат на оваа тема, укажува дека на книгите за деца со вакви ликови, не треба да се претендира на болеста на ликот како негова главна особина, туку акцентот да биде ставен на неговата сила. Или, како што истакнуваат Tina Taylor Dyches и Mary Anne Prater, овие лица да не бидат прикажани како предмет на грижа, туку и како на некој кој придонесува за општеството. Според Smith-D'Arezzo, во училиштето на учениците треба да им се претставуваат ликови на деца со недостаоци/болести во кои на овие деца се гледа како на некој кој читателите би сакале да го запознаат или да бидат пријатели. Односно, овие ликови

треба да бидат портретирани во едно позитивно светло, што не значи дека тие не треба да се портретираат реалистично, вклучувајќи ги сите нивни мани (Smith-D'Arezzo 2003).

ЛИТЕРАТУРА

1. Blaska, Joan. K. *Children's Literature That Includes Characters With Disabilities or Illnesses*, Disability Studies Quarterly Winter 2004, Volume 24, No. 1, www.dsqsds.org, преземено на 30.11.2019
2. Blaska, Joan. K. *Using Children's Literature to Learn About Disabilities and Illness*, Practical Press; First Edition edition (1996).
3. Denkova, Jovanka, *Young adult dealing with serious and incurable diseases displayed through novel "Green horoscope" by Tome Bogdanovski*. Knowledge - International Journal, Scientific and Applicative Papers, 13.3. , 2016, pp. 343-348
4. Endenburg, Nienke, Hein A. van Lith. *The influence of animals on the development of children*, The Veterinary Journal 190 (2011) 208-214.
5. http://www.budnaera.com/2011-01/2011-03-19_04_ev-ma.html#ixzz66VXXHnKi, преземено на 28.11.2019
6. <http://www.simboli.rs/simbolika-boja/>, преземено на 19.01.2016
7. Smith-D'Arezzo, Wendy M. *Diversity in Children's Literature: Not Just a Black and White Issue*, *Children's Literature in Education*, March 2003, Volume 34, *Issue 1*, pp 75-94, <https://link.springer.com/article/10.1023/A:1022511917336> , преземено на 30.11.2019
8. Taylor Dyches, Tina., Prater, Mary Anne. *Characterization of Developmental Disability in Children's Fiction*, Education and Training in Developmental Disabilities, 2005, 40(3), 202-216.
9. Tielsch Goddard, Anna, Gilmer, Mary Jo. *The Role and Impact of Animals with Pediatric Patients*, Pediatric nursing 2015, <https://www.pediatricnursing.net/ce/2017/article41026571.pdf>, преземено на 30.11. 2019
10. Trupe, A., *Thematic Guide to Young Adult Literature*, https://books.google.mk/books?id=M1khLoBVyscC&pg=PA67&lpg=PA67&dq=diseases,+illnesses%2BYoung+Adult+Literature&source=bl&ots=I7NBGkRQvY&sig=3qosag6I2NaoagTFp_4IOoy7KyM&hl=mk&sa=X&ved=0ahUKEwiqzLqZ6a7KAhUCCiwKHZ7BAskQ6AEIwAI#v=onepage&q=diseases%2C%20illnesses%20Young%20Adult%20Literature&fB, пристапено на 17.01.2017
11. Богдановски, Томе. *Зелениот хороскоп*, Македонска реч, Скопје, 2010.
12. Манчев, Васе. *Инакво лице*, Детска радост, Скопје, 1988.
13. Мијаковска, Марина, *Шарените бои на детството од различности*, Предговор кон кн. Ајви од Ана Цветаноска, Ирис, Струга, 2019, стр.5-9.
14. Митрев, Димитар. *Необично дете*, Наша книга, Скопје, 1976.
15. Оригами молитва за Јапонија, Ј. Каваја, <https://okno.mk/node/10614> , пристапено на 27.11.2019
16. Петревски, Горјан. *Јавачот на божилак*, Детска радост, Скопје, 2013.
17. Подгорец, Видое, *Антологија на современата македонска поезија за деца*, Скопје, Наша книга, 1972.
18. Подгорец, Видое. *Антологија на современата македонска поезија за деца*, Наша книга, Скопје, 1973.
19. Подгорец, Видое. *Белото циганче*, Наша книга, Скопје, 1984.
20. Попов, Стале. *Необично дете*, Наша книга, Скопје, 1976.
21. Стрезовски, Јован. *Прва љубов*, Детска радост, Скопје, 1992.
22. Цветаноска, Ана. *Ајви*, Ирис, Струга, 2019.

Jovanka D. DENKOVA

ABOUT ONE POSSIBLE INCLUSION THROUGH CHILDREN'S LITERATURE

Abstract: In this article we refer to a theme in literature for youth - the theme of the infirm, children with disabilities, children with severe or incurable diseases. This subject in children's and youth literature has long been avoided, and is still approached with a great deal of caution or fear. As a result, there is very little work on this

subject, and where present, the authors approach it in a way that does not reflect the real situation. The subject of our research will be Macedonian literature for children and youth, and we will briefly try to present the current situation. We will try to explore ways in which children's writers are using this literature to bring young readers closer to enable successful inclusion of children in society.

Keywords: children's literature, illness, developmental disabilities, deficiency, inclusion.